

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

Г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Скопљу, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани, и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

Акценатска питања.

IV.

- § 83 Г. Лер-Сплавински посветио је акценатским питањима читав низ расправа: „*Studia nad akcentem pomorskim*“¹⁾, „*Ze studjów nada kcentem slowiańskim*“²⁾, оцену књиге г. Седлачека, „*Přizvuk podstatných jmen w jazycích slovanských*“³⁾, „*Slady różnic intonacyjnych w językach ruskich*“⁴⁾, „*O prasłowiańskiej metatonji*“⁵⁾. Расправе г. Лера додирују толико разноврсних акценатских питања да овде није могуће узети у претрес све његове погледе; ми ћемо се задржати само на оном што сматрамо као важније.
- § 84 Главни садржај књиге „*Ze studjów . . .*“ представља разматрање питања о закону Де-Соспоровом. Наиме, писац тежи да докаже да се у неким облицима акутска интонација крајњег слога променила у циркумфлекс услед губљења крајњег сугласника -s, те је ова промена сметала да и ове облике обухвати закон Де-Соспоров; али пошто губљење крајњег сугласника -s припада прасловенској епоси, истој епоси припада и пренос акцената на потоњи слог са акутом. На овај начин чини се још један покушај да се сузбије мишљење о балтиско-словенском пореклу оног преношења акцената, које је познато под именом Де-Соспоровог закона, и које су, уосталоме, прихватили готово сви научници. Али је и овај најновији покушај такође несрећан.
- § 85 Промену интонације крајњег слога услед губљења крајњег -s г. Лер налази у облику ак. мн. о- и а- основа. Писац признаје да руски при-

¹⁾ МРКЈ VI, 359—451.

²⁾ РКЈ Nr. 1, 1—92 (1917).

³⁾ R. Sl. VIII, 217—250. Седлачекова књига представља врло користан покушај да се да систематски преглед акцентуације именца у словенским језицима, али општи погледи писца већином су погрешни. Потанко не можемо о овој књизи говорити.

⁴⁾ R. Sl. VIII, 250—264.

⁵⁾ РКЈ Nr. 3 (1918), 1—48.

мери не могу доказивати оно, што је њему потребно.¹⁾ Али и примери српског језика на које се он ослања не доказују да је наставак ак. мн. имао интонацију циркумфлекса: иако је наставак *-e* у српском облику *vōde* п сл. (ном. — ак. мн.) према пореклу био наставак ак. мн., сасвим је природно да је у погледу на интонацију претрпео утицај од стране облика ном. мн.

§ 86 За облике ном. — ак. мн. основа на *-i* и сам г. Лер мисли да уопште не могу доказивати његову тезу, јер је за ак. мн. *kōsti*, *vlāsti* п сл. могуће да су постали под утицајем ном. мн., облици пак мушког рода стајали су под утицајем именица основе на *-jo*. Између основа на *-i* важан је за г. Лера само облик *ljūdi*, р. *људи*, јер се ова именица, као *plurale tantum*, није могла помешати са именицама основа на *-jo*. Али је она у ствари добила у осталим падејима нове наставке, и то исте које су добиле именице основа на *-jo*: рус. *коней* — *конямъ* — *конягъ* п *людей* — *людямъ* — *людягъ* (*конями* и *людьми* || *людями*); дакле падежни систем им. *ljūdi* дошао је у везу са падежним системом множине основа на *-jo*.

§ 87 За облик ак. мн. основа на *-u* г. Лер тврди да није имао акутску интонацију, само због тога што између основа на *-u* и основа на *-i* постоји паралелизам. За љубав једне форме писац одбадује сведочанство старих *u*- основа, као рус. *сынъ*, *даръ*, *садъ*, наводећи, с једне стране, *дѣмы*, *дѣлы*, а, с друге стране, *верхъ*, *ядъ*, као примере са акцентом крајњег слога поред акутског самогласника у корену.

На жалост, не може се тврдити да је у **v'gchъ*, **jadъ* самогласник корена имао акутску интонацију: исп. чак. *v'ḥ* — *v'ḥä*²⁾, шток. *ѣрх* — *ѣрха* (лит. *virszūš*), чак. *jād* — *jāda*³⁾; за именицу **dolъ* није поуздано да је припадала основама на *-u*,⁴⁾ а поред *дѣмы* имамо *домá*, која форма и поред свог новог наставка *-a* упућује на старо **domj*.

§ 88 Ном. једн. *ā*- основа није више жив облик у слов. језицима, те у овом случају немамо ниједног поузданог примера. Срп. *ljūbi* (indecl.) сам г. Лер сматра као непоуздан облик. У полапским примерима *cart'ai* = **c'gky*, *rat'ai* = **raky* (срп. *rāka*), *staj'ai* = **stajy* пренос акцента на крајњи слог доказује, према мишљењу г. Лера, да је овај слог био са

¹⁾ Ја мислим да доказују баш супротно: исп. „Њз вопросу объ accus. pl. основъ на -o въ праславянскомъ“. *Prace lingw. oñar. Janowi Baudouinowi de Courtenay*, 140—145 с.

²⁾ *Белѣ*, *Замѣтки*, 34 с.

³⁾ *ibid.* 30 с.

⁴⁾ Исп. Meillet, *Études* IV, 242 с.

циркумфлексом. Али ми није јасно како је било могуће да полапски сачува стару разлику интонације на крајњем неавцентованом слогу: обично се признаје да су крајњи самогласници били скраћени већ у прасловенско доба.

§ 89 Словеначкоме *krī* супротно је српско Даничићево *krī*, али се овај последњи облик г. Леру не свиди. Због облика *krī*, а тако исто и *mī*, *vī* морамо подсетити писца на то да у овим случајевима имамо посла са једносложним речима које заузимају нарочити положај: испор. *mū* = лат. *tū*, *jā*, чеш. *já*, пол. диал. *já*.¹)

§ 90 На тај начин остаје као једини ослонац за хипотезу Лерову облик 2 и 3 л. аориста: *nōsi*, *hvalī* поред *nōsih*, *chvalih*. Засада се не можемо заустављати на питању о узајамном односу облика типа *nōsi* : *nōsih* и осталих типова (*plētoh* : *plēte*, *īdoh* — *īde*, *prēdoch* — *prēde*, *pīsah* — *pīsa*, *bīh* — *bī*, *dōčuh* — *dōču*). И кад бисмо схваћали узајамни однос ових облика исто тако као и г. Лер, ипак бисмо имали пред собом само једну чињеницу: да је прасл. облик 2 — 3 ј. аор. **nōsī* (који може бити по реклом не само аор. I, него и аор. II) имао *-i* истог квалитета као и у **nosī* у сад. времену. Није ничим доказано да се то *-i* са циркумфлексом јавило као резултат промене старог акута, и то баш услед губљења крајњег *-s*.

§ 91 Морамо овоме додати још нешто. Наставак *-mi* у инструм. мн. словенских облика *gostmi*, *kostmi* одговара литавскоме *-mis* (*naktimis*), али у овоме облику на наставку немамо промену акута у циркумфлекс (исп. р. *людми*). Г. Лер објашњава ово на тај начин што тврди да прасл. *-mi* одговара диалекатском лит. *-mi*. Можемо на то и пристати. Али нам опет остаје неразумљиво зашто је губљење крајњег *-s* изазвало промену акута у циркумфлекс, а није изазвало супротну промену циркумфлекса у акут, јер Лер је то последње тачно утврдио.

* * *

§ 92 У другој делу књиге „Ze studjów . . .“ г. Лер утврђује да акценат у кашупском остаје на старом месту у оним случајевима кад се у дотичном слогу десила метатонија; међутим акценат прелази на претходни слог са оних слогова у којима није било метатоније. На тај

¹) Испор горе § 2, такође код г. Розвадовског *Język polski I*, 315. Г. Лер (*O prawlow. met. 16 c.*) наводи чак *jū*. Белаћ наводи *jū* (Зам. § 79). Облик *ū* (*mū*), у којем имамо *ū* на месту старог акута, г. Лер хоће да уклони произвољном претпоставком да се *ū* јавило под утицајем *mī*, *vī* (37 с.).

начин г. Лер знатно повећава познати нам број случајева са метатонијом. Нема сумње да је материјал што га је сакупио г. Лер врло интересантан, али се не може поуздано рећи да је, у свима случајевима које он наводи, метатонија прасловенског порекла.

Ми смо говорили горе (§ 37) да материјал за проучавање праслов. метатоније мора бити проширен, али ово проширење мора бити основано на опрезном специјалном истраживању појединих категорија. У супротном случају нећемо моћи дефинитивно решити питање о општим узроцима прасловенске метатоније.

§ 93 По неке категорије г. Лера добро одговарају онима у којима је већ утврђена прасловенска метатонија студијом г. Белића. То су придевски облици, облици ном. мн. ср. р., ген. мн., глаголски облици 2 л. једн. сад. вр. (каш. *zapītōš* и сл.)¹⁾ Изгледа да је у некаквој вези са прасловенском метатонијом акценат код именица ср. р. са наст. *-џе*, барем код колективних (исп. § 33), али по неки од дотичних примера нису још засада јасни с обзиром на постанак. Г. Лер наводи само неколико кашупских примера.

§ 94 Све случајеве у којима је самогласник био испред слога са *ъ, ѓ* г. Лер сматра као материјал за примере метатоније. Колико је ово мишљење тачно, тешко је засада решити. Свакако, у свима овим случајевима опет недостаје специјално испитивање материјала, него имамо више-мање приближно упоређивање примера. Тако г. Лер упоређује каш. *bogāctvo*, *kovālstvo* и сл. са словен. *bogāstvo* и сл. и чак. *bogŭstvō* и сл. Међутим чак. примери не одговарају кашупским и словеначким, јер у њима очекујемо $\hat{}$ (из \sim); каш. *bogāctvo* могло је постати под утицајем *bogātī*; сем тога морамо имати на уму да су по неке именице са наст. *-џтво* имале акценат на крају (р. *родствѡ*, *своѡствѡ* и сл.; чак. *trōjstvō* и сл., — Белић, Зам. § 55); најзад може се мислити и на наст. *-џтвџе*, који се помешао са наст. *-џтво* (исп. Белић, Зам. § 12).

§ 95 У истом су стању поређења која се тичу именица са наст. *-џка*, *-џка*, *-џкѡ*, *-џсѡ* (сас. obliqui): општи утисак је као да су оне у своме акценту биле у вези са метатонијом; али поједине појаве остају опет нејасне: исп. срп. *злѡтка* и сл. (исп. горе § 37). Г. Лер упоређује шток. *lŭska* са словен. *lŭska*, али не објашњава зашто стари $\hat{}$ (*lŭst*) даје услед

¹⁾ Овде је погрешно код г. Лера упоређење каш. *namāzeš* са секундарним чак. *māzeš*, као и тврђење да су чак. *māzeš*, *krādneš* и сл. (Novi) секундарног порекла. У расправи О *prasl. metat.* (12 с.) г. Лер признаје облик *krādneš* за стари.

метатоније у шток. [˘], а у словен. [˘] (тако исто шток. *mīška, nītkā* — словен. *mīška, nītkā*). Он наводи каш.-словинь. *podārċkǎ* као пример метатоније, али не објашњава зашто имамо рефлекс новог циркумфлекса, а не рефлекс новог акута (исп. срп. *dār*). Тако исто није јасно, зашто имамо *rogorēlca* према словен. *rogorēlcs*; што се тиче каш. *ročātka*, — испор. шток. *ročatak*.

§ 96 У колико именице са наст. *-ikъ* воде порекло од прасловенског типа са акцентом на крајњем слогу (исп. рус. *старикъ* и сл., чак. *bolesnik*), у толико је вероватно да је и код ових именица наставак *i* добио исти акценат ([˘]) који имамо у рус. *король*, чак. *kráľj*. Само у овом случају морамо претпоставити да су се именице типа рус. *старикъ* и типа *возикъ* измешале, јер у дијалекту Јастарње имамо *nožik, vozik*, али у каш.-словинь. *-nūožik, vūožik*.

§ 97 Каш.-словинь. облике ген. мн. *břegōŭ, bogōŭ, borōu* и сл. г. Лер упоређује са срп. *gradōvā* и сл. и словен. *bogōv* и сл. Тешко је рећи колико је та појава стара, али свакако треба имати на уму да ове именице нису имале у праслов. наставак *-ovъ*. Зато би било боље да се ова категорија не наводи као пример метатоније.

У облицима дат. мн. *břegōŭm, bogōŭm* и сл. — чак. *krovón, brestón, bobón* и сл., чеш. *chlapyňm* г. Лер види нови акут; моје је мишљење да се праслов. нови акут могао јавити само на дугом слогу и да се дужина у чакав. *krovón*, а тако исто и у ген. мн. на наставку *-ov(ъ)*, могла јавити само секундарно, у вези са потоњим *-m + њ, -v + њ*

Сем тога чакавски има облике типа *krovón* само код именица са акцентом на крају (*krōv — krovä*), међутим каш. *břegōŭm, bogōŭm* одговара чак. *brīgōŭn, böğōŭn*.

§ 98 У облику лок. мн. са наст. *-achъ* самогл. *-a* имао је сигурно акутску интонацију (исп. *krävach : rukäch* у чак.); али немамо довољно материјала да утврдимо овде метатонију: чак. *rukäch* не може сведочити о новом циркумфлексу, јер он даје у чак. [˘]; тако исто не одговара новом циркумфлексу чеш. облик са *-ách*. Г. Лер хоће да уклони ово *-ách* помоћу дијалекатског *-ach*, те претпоставља да се *-ách* јавило под утицајем облика са *-ich*. Али остаје необјашњено чак. *-äch*; међутим оно добро одговара књижевном чешком *-ách*; изгледа да и једно и друго воде порекло од *-achъ* са старим акутом.

Облици лок. мн. код именица *o-* основа са наставком *-ěchъ* могу се објашњавати као резултат метатоније у смислу промене циркум-

флекса у нови акут; каш. *lesěx, vřožěx*, чак. *krovih, brestih* и сл., чеш. *-ich*; али постоји и друга могућност, наиме, да је акценат био првобитно на крајњем *-ъ* (*-ěchъ*).

§ 99 Појаве које имамо у кашуп. лок. једн. *doklādū*, ген. мн. *doklādōm*, дат. мн. *doklādōm*, инстр. мн. *doklādami*, лок. мн. *doklādach* поред ном. једн. *dūoklād* и ген. *dūokladu*, — имају своје паралеле само у словеначкоме (*obrāzu, obrāzor, obrāzi, obrāzich* поред ном. једн. *obrāz* — ген. *obrāza*), те зато немамо довољно разлога да говоримо о прасловенској метатонији у овим случајевима. У инстр. једн. каш. *lōpātōm* (ном. *lāopata*) одговара словеначкоме *lopāto* поред *lopāta*; нешто је слично чеш. *rybou (rýba), lipou (lipa)*, али не можемо сигурно говорити о праслов. метатонији, јер у рус. имамо *ворона — ворóной, борода — бóроду — бородóй*, а у чак. *krāva — krāvuni, brādū — brādu — brādūn*.

§ 100 У каш. именицама *nāprāvā, pōplātā, přesādā, přegārdā, přislāgā* и сл. и чеш. *výprava, pochvala, oslava, okrasa, pověra* и сл. г. Лер види праслов. нови циркумфлекс. Међутим у неким од њих ми очекујемо само нови акут као промену старог циркумфлекса: исп. срп. *платити — платѣм, садити — садѣм, сād*; *градити — градѣм, град*; *служити — служѣм, красити — красѣм, хвалити — хвалѣм*. Писац, можда, сматра да су такви случајеви резултат аналогije, али ништа о томе не говори.

§ 101 Са кашуп. *zaciŋtā, zaciŋta* поред *zaciŋ* (запов. нач.) и сл. и са словен. *nesi* : *nesēva, nesēta* и сл. не слажу се чак. подаци: *nesite* и сл. У кашуп. *robŋ, robŋtā, robŋcū* огледа се нови акут, међутим г. Лер упоређује ове облике са словен. *pŋjmo, pŋjte, letājmo, igrājte*. Каш. *pŋjso ml* али *pŋjsā* == *pŋjsāla* (ж. р.) заиста је слично словеначкоме *pisal* : *pisāla*, али је опет тешко говорити на основу само каш. и словен. примера о праслов. метатонији.

§ 102 Засебну категорију случајева представљају облици у којима г. Лер види метатонију крајњег самогласника у првобитно отвореном слогу. Сви су ови случајеви врло сумњиви. У инстр. мн. каш. *dabŋ, grōbŋ* и сл., у словен. *z bogŋ, z bobŋ* и сл. он види прасловен. нови акут, али чак. *krovŋ* и *krōvi, vlāsi, čāsi* не потврђују ову претпоставку. Није јасно због чега се променио циркумфлекс у нови акут у ген.-лок. двојине *vakŋ, vōgŋ*¹⁾. Још је теже разумети нови акут у лок. једн. *břegŋ, bogŋ*

¹⁾ Да ли се нису ови облици јавили под утицајем *voŋ vasi*, у којима г. Лер ојашњује акценат на наставку контракцијом?

и сл., јер је овај наставак имао првобитно старп акут. Ову тешкоћу писац хоће да савлада на један толико вештачки начин да га не мо-
рамо чак ни обарати. Довољна је чињеница да ни у чак., ни у шток.,
ни у словен. немамо облика паралелних каш. облицима *břegŭ', bogŭ'*!

Сличне тешкоће представља каш. прилог *lonŭ* (= лок. једн.) у
којему г. Лер опет види, као резултат метатоније, нови акут. Видимо,
дакле, да се не могу сви примери које наводи г. Лер, сматрати као при-
мери праслов. метатоније, а да се осим тога још неки од њих не слажу
ни са његовом тезом.

* * *

§ 103 У трећем делу своје књиге „*Ze studjów . . .*“ г. Лер утврђује из-
вестан паралелизам у развиту полапске и словеначке акцентуације. И
овде није све у добром реду. Његовој тези, да се акценат у полапском
повлачио на претходни слог само онда кад је тај претходни слог био
дуг, противе се примери као *vǎdъ, smŏlъ, zĭmъ* (земља), *sestrъ, metlъ* и сл.
Тако исто примери *jomŏ, korvŏ, slāmŏ, maŭxŏ* и сл. (*јџма, крџва, слџма,*
мџха) противни су правилу г. Лера, да се стари акценат у полапском
преноси на крајњи слог, ако је тај слог био кратак или дуги циркум-
флекс. Све ове примере, који се не слажу са његовим правилима, г. Лер
објашњава аналогijом. За нас остаје нејасно, на који се начин може
измирити ова претпоставка о разлици циркумфлекса и акута на крајњем
ненаглашеном слогу са правилу о скраћивању самогласника у крајњем
отвореном слогу, које је, изгледа, утврђено за прасловенски језик.

* * *

§ 104 Књига г. Лера „*Ze studjów . . .*“, коју смо укратко разгледали, у
знатној мери припрема његово последње дело „*O prasłowiańskiej meta-*
tonji“. У њему г. Лер претреса читав материјал у којем се огледа
метатонија, додајући нове категорије оним које су наведене у расправи
„*Ze studjów . . .*“ и износи своје погледе на ово питање.

У објашњавању свих оних примера у којима се види ма каква про-
мена првобитног акцента г. Лер не тражи никакав општи принцип, него
као и г. Розвадовски налази различне узроке промене и везује ове
промене са различним епохама у животу прасловенског језика. Читав
свој материјал г. Лер дели на три групе, те за сваку групу утврђује
засебни принцип објашњења.

§ 105 Прву групу представљају примери у којима г. Лер види узрок метатоније у интонацији потоњег слога. Наиме он мисли да се стари акут испред акута променио у нови циркумфлекс, међутим у истом положају кратки акценат или циркумфлекс био је пренесен на тај потоњи слог (*bordà, vodà*).

Не можемо порећи да је принцип који утврђује г. Лер врло zgodан за објашњење неких појава којима узрок није још одређен, као на пример словен. *obrâzu* лок. једн. Али ипак не можемо признати да је његова хипотеза потпуно вероватна, јер се она с једне стране наслања на појаве појединих словенских језика за које се не може поуздано тврдити да су прасловенске, док јој и с друге стране стоје на путу доста велике сметње.

§ 106 За промену акута у нови циркумфлекс у облику 1 л. једн. сад. вр г. Лер наводи као доказ само чешке примере: *sadu, krađu, hryzu, jedu, budu, vadnu, děju, duji, tuji, pěji, běhnu, dvihnu, maži, řeži* и сл., који се могу објашњавати и друкчије.¹⁾ Што се тиче облика зап. нач., кашуњски и словен. подаци (каш. *avalãta* и сл., словен. *hvaliva* и сл.) не слажу се са чакавским (исп. § 101).

§ 107 О каш. именицама *nãprãvã* и сл. и чеш. *výprava* и сл. (само каш. и чеш.!) исп. § 100. Могућно је, наравно, да је имен. *doplata* добила нови циркумфлекс од примера са старим акутом.

Али поред **oslãva* морало се јавити *doplatà* или барем *dõplata*, међутим у руск. имамо *domlãta, pozolõta* и сл. То би показивало да закон Де-Сосиров није више деловао у оно доба кад су се створиле оваке именице. Али ове именице опет треба да буду потанко испитане пре него што буде могућно да се њима користимо.

§ 108 У лок. једн. именица типа **obrazъ* имамо нови циркумфлекс само у словен. и каш. (исп. § 99); такође нису довољни само каш. примери за лок. једн. *kwznici, ktonici, zelãzi*²⁾, *prorõci*. Облик дат. — инстр. дв. *podãta, glavãta* постоји само у словен.

Словеначке облике инстр. мн. *dãskãmi, glarãmi* и сл., као и чеш. облике *lipami* и сл. тешко је довести у везу са чак. облицима *krãvami* — *brazdãmi* и сл.

¹⁾ Код глагола *mazati, řezati, běhati* и сл., такође код *běhnouti, dvihnouti, vadnouti* и сл. крагки је вокал могао да се јави под утицајем облика 2—3 једн. и мнж. Облик је *tuji* имао у редуцирано (из њ): облик *pěji* није уопште првобитан (исп. рус. *пѣть* — *поію*) и т. д.

²⁾ Овде нема разлога да претпоставимо а са акутом: р. *чѣлядь*. срп. *чѣлад*.

Најзад словен. *dělo* ном. једн. — *děla* ном. мн. и сл. јавља се у вези са обрнутом метатезом *jáje* — *jája*, коју г. Лер неће да призна.

§ 109 С друге стране, има авценатских појава које обарају хипотезу г. Лера. Тако напр. малор. облик *ráni*, *berézi* поред *borodi*, *stini* (ном. — ак. двојине); али то су, каже г. Лер, примери руског језика, који није сачувао доста јасан траг за потврду новог циркумфлекса (иако облик *berézi* доста јасно говори за стари акут).

§ 110 Срп. облике *slàma*, *kràva* и сл., чеш. *slàma*, *kràva* и сл., рус. *coloma*, *korova* и сл. г. Лер тумачи као последицу утицаја од стране осталих облика једине: ген., дат., ак., вое., лок. Али облик ном. једн. био је асоциран не само са инстр. једн. него и са облицима множине, у којима је био стари акут корена опет испред авута (дат., инстр., лок., чак и ак. према нашем мишљењу). То је прво. И друго: ако се ипсу поништили услед аналогije односи **bordà* ном. према **bořdǫ* ак., **děla* ном. — ак. мн. према **dělo* ном. једн., онда се могао сачувати и однос **sořka* : **sořko*. Г. Лер хоће да докаже праслов. промену **kořva* у **kǫrva* тим што у чешком имамо *baba*, *dlaka*, *hlina*, *kaše*, *lipa*, *muka*, *ryba* и т. д., а у словеначком — *vǐdra*, *nǐda*, *pǎva*, *svǐta* и сл. Али пошто у старочешкоме имамо *ryba*, *muka*, *knǐha* и сл. (значење ових примера г. Лер није оборио оним што је рекао на с. 37 своје књиге), морамо ове примере објашњавати друкчије. Но неки од њих стоје напоредо са истим облицима у којима има још дужина као *baba* и *bába*, те се објашњавају диференцијацијом значења; именница *muka* = срп. *мџка* стоји поред *тоука* = *брашно*, дакле, и ту је ваљда играла улогу потреба за диференцијацијом; у осталим случајевима могле су утицати именнице *hlinka*, *lǐrka*, *kaška* и сл., као што имамо и обрнуто *mírka*, *jámka*, *vlážka* као резултат основне именеце *mǐra*, *jǐma*, *vláha*. Свакако је природније да сматрамо ове чешке и словеначке примере као секундарне, него да због њих поричемо значај хармоничних примера српских, чешких, руских и словеначких.

§ 111 Немамо промене авута у нови циркумфлекс ни у облицима ном. једн. ср. р. са наставком *e*: срп. *jǎnje*, *nǐje* и сл. И ове облике г. Лер објашњава утицајем осталих надежа: међутим један траг новог циркумфлекса он види у словен. *ime* = срп. *име*, р. *ими*. Ну како је ова последња именеца имала у почетку не акутовано него кратко *i*, не може у њој бити промене акута у нови циркумфлекс: **ime* ≤ **ime¹*; ето за-

¹) То је вероватно позвао г. Леру: исп. „Ze studjów ...“ 24 с; исп. R. Sl. VII. 10 с.

што морамо сматрати као старпји малор. облик *имя*. Облик *ите* јавио се вероватно под утицајем *итене, итени* и т. д.¹⁾

§ 112 Да уклони све сметње за своју хипотезу, г. Лер мора још објаснити облике инфинитива: *знати, дати, дјети, крести, сести* и с.л. (чеш. *znáti, dáti, douti, krásti* и с.л.) у којима немамо промене старог акута испред акута. Овде нема могућности да се позове на аналогију. Али г. Лер пориче акутски карактер наставка *-ti*, већ сматра инфинитив старим дативом са акцентом на наставку. Међутим сличне именице *i*-основа имају у словенском у дативу акценат на корену супротно локативу (срп. дат. *ствáри* — лок. *ствáри*, рус. *пéчи дат., на пемí* лок. и с.л.). Зато морамо сматрати да је словен. инфинитив локатив, а не датив (р. *нести* поред *знáть* и с.л.)²⁾

§ 113 Сем тога има и других тешкоћа за хипотезу г. Лера. Лер сматра као синхроничне појаве преношење акцента по закону Де-Сосировом и промену акута у нови циркумфлекс. Према његову мишљењу **bōrda* ≡ **bordà*, али **kořva* ≡ **kořva*, међутим у исто време било је већ **trāvā*. Сад настаје питање: шта је било са обликом **lopata* и с.л.? Ако се преношење акцента на слог са акутом вршило у исто време у које и промена акута у нови циркумфлекс, како се онда могао променити облик **lōpata* у којем је први слог морао изгубити свој акценат у корист средњег, а овај се у исто време морао променити у нови циркумфлекс због акутованог наставка *-a*?³⁾

Са тезом да су преношење акцента по закону Де Сосировом и промена акута у нови циркумфлекс биле синхроничне појаве тешко је везати и онај паралелизам који имамо у облицима ном. једн. и ном. мн. ср. р.:

¹⁾ Чак. *práse, ždrábe, zvíre* нису стари: исп. рус. *поросá* (лит. *pařszas*), *жерсбá*, *звѣрá* (исп. *звѣр*). Дакле у њима није био корен са акутом испред акута.

²⁾ Оно што г. Лер говори са с. 14 о акценту именица са наставком *-ti* исп. са § 319 код Бругмана, *Grundriß II 1* (1906 г.): не само ст.-н. *máti-š* него и *máti-š* и т. д.

³⁾ Поводом облика *trāvā* и *bōrdā* г. Лер даје нову хипотезу: облик *trāvā* и с.л. имали су на корену нови акут, те се дужина због тога чува у свима слов. језицима; међутим у облику *bōrdā* на корену је био циркумфлекс, који се скратило у пољ. и чеш. (п. *broda*, чеш. *brada* и с.л.). Тај исти узрок он види у пољ. *trzęse*, чеш. *třasu*. Али 1. зашто би морао остати циркумфлекс на корену у облику *bōrdā*? 2. Да се пољ. *broda*, *rúka* и с.л., чеш. *brada*, *ruka* и с.л. могло јавити под утицајем ак. једн. доказују српски диал. *рљка* и с.л. (исп. *Rešetar, Die serbokr. Bet., 94 с.*). 3. Облик *trzęse* и с.л. добро је можда кратки вокал у корену под утицајем облика код глагола исте класе са кратким вокалом у корену (*несо — несехи* и с.л.), — исп. обрнуто дужину у инфин. у диалек. *лѣкѣ = лѣти, нѣсѣ* и с.л. (под утицајем *трѣсти, рѣти* и с.л.). 4. У пољ. *ciągnę*, чеш. *táhnú* имамо дужину у корену, иако је тај пример паралелан са примером *рѣка*. Тврђење да су ови глаголи имали у сав. вр. акценат првобитно на наставку — није доказано.

dělo — *děla* и *jāje* — *jāja* (а не *jāje* — **jājā*). Оно што г. Лер говори с обзиром на ове облике не вреди много. Али доста о томе. Мислимо да је и иначе јасно да се први принцип Леров за објашњење појава метатоније не може признати као тачан.

* * *

§ 114 Други узрок који је изазвао промену акцената јесте, према мишљењу г. Лера, промена *й*, *ї* у прасловенскоме у редуциране *ъ*, *ь*. Ова се друга метатонија вршила нешто доцније.

Трећа метатонија и то код придева, у вези са редуцијом оног дела одређене придевске форме који је чинила заменица, према г. Леру развијала се приближно у исто време кад и друга.

§ 115 Сем оних категорија, које наводи као доказа за метатонију у слогу пред *ъ*, *ь* г. Розвадовски, код г. Лера налазимо још облике једине глагола 5 врсте (*damъ*, *ěmъ*, *věmъ*), облике супина и облике 2 л. и т. д. сад. вр. глагола II, III, IV врсте. Али је ипак г. Лер унео мало нових доказа за ову тезу. Као и г. Розвадовски, и он наводи по неколико примера из различних словенских језика, који чак и не потврђују сваки пут његову тезу. Тако, као пример за промену акута у нови циркумфлекс он наводи срп. *dědāk*, *sěčka*, не објашњавајући зашто имамо у српском *а*, а не *ѐ*.

§ 116 Именице са наст. *-џје*, ако су имале циркумфлекс на корену, изгубиле су акценат у вези са контракцијом у наставку: чак. *prūcé*, *pićé*, чеш. *dubí*, *listí*. Тако исто схвата он и р. *gorožá*, *судџа*. Ова је контракција, према г. Леру, прасловенска и то као да доказују „чак. *krūda*, слов. *krāja*“, по.љ. *gródza*.¹⁾

Али контракција претпоставља губљење *j*: облици пак **kradia*, **dobie*, **sqdia* не могу дати р. *кража*, *дубџе*, *судџа* (= *dubjé*, *sudjá*). Тако исто и у чак. *pićé*, *prūcé* налазимо *ć* ново: исп. праве облике са контракцијом: *zeli*, *šupi*, *kameni*, *trěti*. Дакле таква контракција не може бити праслов. појава.

§ 117 О облику ном. једн. са наст. *-ъ* г. Лер мисли онако исто, као што сам мислио ја г. 1906 (ИОРЈС XI, 4, 293), и као што мисли и г. Меје (исп. §§ 35), т. ј. да се промена вршила и у ном. једн. и да се траг ове промене сачувао у р. *полонъ*, бут. *пъртът*, *съртът*, *шипът* и сл. (пored *брейт*). Само г. Лер додаје још неколика слична примера

¹⁾ „*krūda* место **krāda*“ каже Лер.

(р. *холѡпъ, зорѡкъ*, чеш. *snĭh, krouh, bratr*) и мења моју формулу на тај начин што каже да је промени акцента био узрок не слабљење полугласника, него промена *ŷ* у редуциран полугласник. Али се ипак питање о ном. једн. са наст. -ъ не може сматрати као дефинитивно решено, јер ми и ту немамо стручног истраживања ових облика.

§ 118 Нарочито је интересантно Лерово објашњење облика 2 л. и т. д. сад. вр. глагола II—III—IV врсте у вези са редукијом крајњег -ĭ, -ĭ.

Јер поводом ових облика он претпоставља да се услед редукије последњег слога са *ŷ* \equiv *ъ* мењала интонација не само претходног слога у тросложним речима, него и интонација првог слога. Нешто слично претпостављао сам и ја за словеначке облике *mrāziš, mēlem, kŕžar* и сл.¹⁾ али је питање, да ли се ове словеначке промене могу сматрати као појаве прасловенске метатоније. Збиља — у облику **trĕseš* (А.) јавио се, каже г. Лер, нови акут на *e* (услед *ŷ* \equiv *ъ*), те је онда акценат био пренет на слог са новим акутом. Ова је промена, дакле, паралелна промени у одређеној форми **svĕtoje*.

§ 119 В. У облику **tegneš* г. Лер претпоставља акценат на наставку (*e*), што свакако није доказано, други слог добио је нови циркумфлекс (очигледно због промене у последњем слогу), па се затим акценат повукао на први слог као нови акут: чак. *tĕgneš*. То исто имамо у ген. мн. чак. *svĕtac* поред ном. једн. *svĕtāc*. Изгледа да је ова промена паралелна промени придевског облика **bĕloje* > **bĕloje*.

§ 120 С. У облику **bŕdeš* самогласник *e* добио је нови акут, те се због тога стари акут првог слога променно у нови циркумфлекс: словен. *bŕdeš*, чеш. *budeš*, чак. *vĕneš, māžeš* и сл. Ова је промена паралелна промени придевског облика **sŷtoje* > **sŷtoje* (чак. *sĭti*, словен. *sĭti*, чеш. *syťj*). Наводећи на овоме месту чак. *vidiš, bŭviš* писац тврди да су ови облици секундарни, те одговарају облику *zdrāvĭ* поред *zdrāvĭ*.

§ 121 Из ових објашњења мора се, прво, извести закључак да је у доба друге метатоније постојала разлика између двају интонација не само на другим него и на кратким самогласницима: облици **trĕseš* и **bŕdeš* добијају нови акут, али **tegneš* — нови циркумфлекс на истом самогл. *e* због истог узрока; мора се мислити да је пре метатоније *e* имало у 1 и 2 случају циркумфлекс, а у трећем — акут. Видели смо (§ 39) да је г. Белић дошао до другог закључка: у време метатоније код придева није још било двају кратких акцената.

¹⁾ Исп. Изв. О. Р. Я. Сл. XI, 4, 300 с.

§ 122 У облику ген. мн. *svęťсъ морала су оба вокала *ї* постати редуцирани (\equiv *ь*), па је и редуцирани *ь* добио нови циркумфлекс. Али ми видимо да је у облику ном. једн. *konjъ* акценат био пренет на *о* као узлазни (чак. *kónj*); сем тога ако је средњи *ь* у ген. мн. *svęťсъ добио нови циркумфлекс, који је био затим пренет на први слог у форми новог акута, зашто се исто није десило у ном. једн. *svęťс; исп. чак. *svetâc*.

§ 123 У облику дат. мн. *kórvatŭ очекујемо (услед $\ddot{u} > \text{ъ}$) нови циркумфлекс на *а*, пошто је оно било са акутом; шта би онда било са првим слогом није јасно, јер је то један нов случај, али г. Лер мисли да се и ту $' > \text{~}$: исп. чеш. *kravám*, али томе се противи чак. *krâvan* (не **krâvan*!) Од облика **bordámъ* морали бисмо добити у чак. **bradân* (са новим циркумфлексом) или **bradân* (исп. горе § 119 В: **tegnešъ*), али у ствари имамо *brâdan*. У облику лок. мн. **lîpahŭ* очекујемо **lîpâh* $>$ **lîpahъ* (исп. дат. мн. *kravamъ*), али у чак. имамо *krävach*, а не **krâvach*. У цело множини именице *krâva* морали бисмо имати: *krâve* — *krâv* — *krâvan* — *krâve* — *krâvami* — *krâvach*. У ствари, имамо: *krâve* — *krâv* — *krâvan* — *krâvami* — *krâvach*. У облику **bordâhŭ* (прва метатонија по г. Леру) очекујемо: **bordâhъ* = чак. *bradâh* или *brâdah* (исп. § 119 В. **tegnešъ*), али имамо *bradâch*.

§ 124 У ген. мн. *starъсъ очекујемо према теорији г. Лера у чак. *stârac*, али имамо *stârâc*; г. Лер каже „место **stârac*: исп. *zdrâvi* место *zdrâvi*“ тако исто као и чак. *bûdeš*, *bûviš*, *vîdiš* по Леру — „место *bûdeš*, *bâviš*, *vîdiš* — исп. *zdrâvi* || *zdrâvi*“. Али ми знамо откуд је *zdrâvi*, а не знамо под каквим се утицајем могло јавити *bûdeš* место **bûdeš*, па и писац нам то није објаснио, као што нам није објаснио ни зашто се није сачувало **stârac* поред којег је било и *stârî*.

§ 125 Редуција старих *ŭ*, *ї* изазвала је, по мишљењу г. Лера, такође метатонију у потоњем слогу: исп. чак. *dvâ*, *stô*, *hčî*, чеш. *dvou*. Дакле, у *dvâ* крајње *а* било је са акутом, у **dvkti* са циркумфлексом, у **svto* имамо кратки вокал на крају, али у свима тим случајевима добијамо нови циркумфлекс. Није јасно зашто онда немамо метатоније у облицима *zâti*, *brâti*, *gnâti* (а не *zâtî*, *brâtî*, *gnâtî*!) = **zvati*, **bvati*, **gnati*.

§ 126 У облику инстр. једн. слов. *lîpo*, чеш. *lipou* морала се, према г. Леру, јавити метатонија због тога што су ове именице добиле од заменица наставак *-ôjъ* (то је тачно) и „што су крајње *-jъ* у овом наставку почели схватати (ројноваџ) као засебан синклитични облик заменице“ (46 с).

§ 127 Поред **novъjъ* са акцентом на наставку постојао је, према мишљењу г. Лера, исти облик са акцентом на корену и са новим акутом, као и у облику **golъjъ*. Сад имамо у чак. *nōvi* са " место новог акута, међутим на месту новог акута у облику **golъjъ* имамо у словен. *gōli* (исп. горе §§ 44, 72).

* * *

Има књига у којима је много више материјала него закључака, теорија и хипотеза; а има других, у којима је више закључака, теорија и хипотеза него материјала. Дела г. Лера која је посветио акцентским питањима ове су друге врсте. Последњз расправа г. Лера од 48 с. прегледа 23 граматичке категорије. Није чудо што нису добивени тачни резултати. Није чудо што теза да се метатонија извршила услед редукције *ǫ*, *ī* остаје опет само хипотеза и остаће то све дотле док појединим категоријама (именице са наст. *-ъја*, *-ъје*, *-ъка*, *-ъко* и т. д.) не буду посвећена засебна истраживања, у којима би се обратила пажња на целокупан историски и диалектолошки материјал појединих словенских језика. Док то не буде учињено, остаје увек сумњиво, да ли заиста р. *polónъ sorómъ*, *holónъ*, *zorókъ* или чеш. *bloud* (уп. *blouditi*), *rǫst* (упор. *rǫsti*) и сл. представљају једну гласовну појаву праслов. порекла. Хипотеза ова није нова. Није од користи за науку понављати је само додајући неколико нових примера, који су згодни за ову хипотезу. То исто вреди и за друге категорије: именице са наст. *-ъје*, *-ъја* и т. д. Дакле, и после истраживања г. Лера остаје науци словенске акцентологије један тежак и озбиљан задатак: да се дефинитивно реше она питања на којима је прекинуо своје истраживање г. Белић. Питање је у овоме: да ли је случајног порекла онај паралелизам који постоји између облика метатоније код придева и код других образовања; а у вези са тим је и опште питање о узроцима прасловенске метатоније.

С. Куљбанин.